

культури видань для дошкільнят, а видання максимально відповідатиме запитам своєї аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Немирич А. Обучение детей дошкольного возраста медиаграмотности в контексте непрерывного медиаобразования / А. Немирич [Электронный ресурс] // Медиаобразование – это новый взгляд на мир, медиамир. – Режим доступа: http://media-v-doy.ucoz.ru/publ/obuchenie_detej_doshkolnogo_vozrasta_mediagramotnosti/1-1-0-1
2. Оноко О. О. Методичні рекомендації для батьків як основна складова частина дитячих журналів для дошкільного віку (на прикладі журналу «Мамине сонечко») / О. О. Оноко, Г. В. Онкович // Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи : науково-практичний журнал. – Луцьк, 2012. – № 2. – С. 117–120.
3. Пенчук І. Л. Телебачення для дітей в Україні: монографія / І. Л. Пенчук. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – 384 с.

УДК 316.3(477)+37.03

Ж. В. ПЕТРОЧКО

УЧАСТЬ У ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ ПІДРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Розкрито сутність участі дитини в житті суспільства та ухваленні рішень як соціального явища і соціально-педагогічного процесу. Охарактеризовано методологічні засади формування готовності до такої участі юних громадян, її рівні. Вказано етапи формування у дітей готовності до участі в житті суспільства.

Ключові слова: участь у житті суспільства та ухваленні рішень, суб'єктність дитини, рівні участі.

Ж. В. ПЕТРОЧКО

УЧАСТИЕ В ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА КАК ПРОЯВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ИНИЦИАТИВНОСТИ ПОДРАСТАЮЩЕЙ ЛИЧНОСТИ

Раскрыты сущность участия ребенка в жизни общества и принятия решений как социального явления и социально-педагогического процесса. Охарактеризованы методологические основы формирования готовности к такому участию юных граждан, его уровни. Указаны этапы формирования у детей готовности к участию в жизни общества.

Ключевые слова: участие ребенка в жизни общества и принятия решений, субъектность ребенка, уровни участия.

ZH. V. PETROCHKO

PARTICIPATION IN SOCIAL LIFE AS MANIFESTATION OF SOCIAL ZEAL OF DEVELOPING PERSONALITY

The paper uncovers the sense of child participation in the life of society and decision making as social phenomenon which is also a component of socio-pedagogical process. The article describes the methodological background for development of youth social participation readiness and its stages.

Keywords: child's participation in the life of society and decision making, child's subjectivity, levels of participation.

Положення про те, що дорослі мають враховувати думку і погляди дітей, приймаючи будь-які рішення в інтересах підростаючої особистості, уперше з'явилися в Конвенції ООН про права дитини. Було доведено, що діти можуть впливати на соціальні події, бути партнерами у процесах соціальних перетворень. Без дотримання принципу участі дітей у житті суспільства як фундаментального принципу громадянського суспільства неможливо виховати активних

громадян, здатних у майбутньому брати на себе відповідальність за своє життя та благополуччя суспільства загалом. Через таку участь діти вчаться виражати себе, в них підвищуються самооцінка, впевненість у собі, з'являється ентузіазм від привнесення користі у вирішення проблем однолітків чи громади, зростає прагнення проявляти соціальну ініціативність тощо.

Соціальна ініціативність (від франц. *initiative*, від лат. *initium* – починати) – особливий творчий прояв доцільної активності, схильність до висунення ідей, пропозицій в інтересах суспільства; почин, керівна роль у якій-небудь дії; заповзятливість; здатність до самостійних активних дій.

На жаль, комплексні дослідження з питань реалізації у дітей України права участі в житті суспільства і ухваленні рішень не проводилися, а поодинокі опитування представників учнівської молоді засвідчують низку проблем щодо цього. Так, 13,7% підлітків вважають, що не можуть у своєму громадському об'єднанні вільно висловити власну думку; 28,8% опитаних було важко відповісти на це запитання (за результатами дослідження «Виховний потенціал дитячих громадських об'єднань України», 2008 р.) і лише 40,1% підлітків зазначили, що «батьки завжди або майже завжди враховують їхню точку зору». Щодо однокласників, друзів, учителів ці показники ще менші: відповідно 22,2%, 19 і 14,1%. Про те, що їхню точку зору «ніколи або майже ніколи» не враховують учителі, сказали 4,9% підлітків (дослідження 2009 р.).

Від такої недовіри дитині, неврахування її позиції, думки й накопичуються проблеми участі. Серед останніх на сучасному етапі можна назвати: втрату дітьми соціальної ініціативності, групового духу й мотивації участі, а звідси – бідність досвіду успішної участі; нереалістичність очікувань дітей щодо власної діяльності; недостатню співпрацю між зацікавленими сторонами; неусвідомлення необхідності професійної допомоги від дорослих лідерів; зосередження на дрібницях; неефективне координування дитячих ініціатив тощо.

Метою статті є розкрити сутності участі дитини в житті суспільства й ухваленні рішень як соціального явища і соціально-педагогічного процесу, дати загальну характеристику формування у юних громадян готовності до участі у методологічному і технологічному аспектах.

Термін «участь дітей» можна визначити як добровільні, спільні з ровесниками та дорослими дії осіб до 18 років відповідно до їхньої соціальної зрілості, результатом яких стають: опанування демократичних норм і оволодіння соціальними цінностями, культурою конструктивного діалогу, критичного мислення; здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, планувати дії, прогнозувати результати; вміння спільно ухвалювати соціально мотивовані рішення, що впливають на їхнє життя, вирішувати соціально значущі проблеми і тим самим збагачувати соціальне середовище; прояв соціальної ініціативності.

Особливість участі дітей у житті суспільства й ухваленні рішень як соціально-педагогічного явища полягає у тому, що в центрі уваги має бути не вияв активності юного громадянина, а процес формування його готовності до участі. Така готовність детермінується рівнем особистісного розвитку, соціальної компетентності, самостійності підростаючої особистості й передбачає: високий рівень особистісної гідності дитини, її впевненість у власних силах, адекватність самооцінки; сформованість морально-духовних цінностей, наявність правових ідеалів, сприйняття іншої людини як найвищої соціальної цінності; обізнаність дитини в інституціях, фахівцях соціальної сфери, які в разі потреби зможуть надати соціально-педагогічну підтримку; усвідомлення своїх можливостей у реалізації прав і задоволенні власних потреб на різних рівнях; прагнення збагатити свою поінформованість щодо прав людини та шляхів їх забезпечення; вміння захищати власні права в різних соціальних інституціях.

Мати право участі в житті суспільства і ухваленні рішень означає змогу домогтися його. Саме від суб'єкта права залежить, чи буде право реалізоване, і якщо так, то коли і в яких обсягах. Адже права людини існують остільки, оскільки вона готова їх захищати (П. А. Крапоткін).

У цьому зв'язку виняткове значення для участі в житті суспільства і ухваленні рішень має суб'єктність дитини. Бути суб'єктом – це насамперед поєднувати свободу і відповідальність, надавати особистісного смислу певним правам, обов'язкам і завданням.

Сутність суб'єктності, відзначає В. Т. Циба, насамперед окреслюється свободою ухвалення рішень і відповідальністю за їх результати [5, с. 136–137].

Зазначимо, що суб'єктність особистості не є постійною характеристикою. Як доводить С. В. Савченко, саме соціум безпосередньо визначає можливість прояву особистості у конкретний період суб'єктних якостей [4, с. 9–11].

Апелюючи до наукових висновків, Е. Еріксон зауважує: «Суб'єктність дитини розвивається поетапно. Такі етапи визначаються готовністю індивіда до розширення свого соціального середовища і взаємодії з ним» [6, с. 259]. Але як тільки середовище стає індиферентним до дитини, не вимагаючи від неї активності, дитина губить сенс активної середовищної взаємодії, знижується її активність, у т. ч. щодо позитивного самовдосконалення [2, с. 104–105].

З урахуванням зазначеного базовими принципами формування готовності до участі в житті суспільства й ухваленні рішень є: *принцип активності* (прояв суб'єктності, активна реалізація поставлених завдань, уміння об'єктивно оцінити одержані результати, спрогнозувати подальші дії); *принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії* (вияв учасниками процесу повноправного партнерства у комунікації, врахування точок зору один одного, визнання і адекватне сприйняття права на відмінність висловлених аргументів); *принцип життєвої смислотворчої самодіяльності та самостійності* (становлення особистості як творця і проектувальника свого життя, котрий уміє приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність, повноцінно жити й активно діяти у динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни).

Незамінною для ефективної участі є роль дорослих. Без наставника, старшого авторитетного товариша дитина не може навчитися бути демократом, стати у 18 років свідомим і активним громадянином, який повною мірою виконує усі покладені на нього обов'язки.

Одним із перших дослідників, хто осмислив теоретичні засади участі дітей у житті суспільства й ухваленні рішень як процесу, є Роджер Харт [7]. Він обгрунтував вісім сходенок «Драбини участі»: 1-ша сходинка – маніпуляція (діти не мають реального розуміння проблеми, роблять чи говорять те, що хочуть від них дорослі); 2-га – декорація (діти беруть участь у заходах, подіях, але не усвідомлюють їх значення); 3-тя – пасивна участь дітей у прийнятті рішень – балаканина (діти висловлюються щодо проблем, проте реальних кроків до впровадження висловлених ідей не роблять); 4-та – призначення дорослими й інформування (дорослі запрошують дітей до участі, але діти обмежені лише інформацією, що їй надають дорослі); 5-та – консультування й інформування (діти виступають консультантами проекту); 6-та – рішення приймаються за ініціативою дорослих разом з дітьми; 7-ма – рішення приймаються за ініціативою дітей під керівництвом дорослих; 8-ма сходинка – рішення приймаються за ініціативою дітей у партнерстві із дорослими.

Перші три сходинки Р. Харт називає «неучастю», четверту і п'яту – «формальною участю», шосту – восьму – «реальною участю», наголошуючи при цьому, що при плануванні проектів дитячої та молодіжної участі не варто очікувати швидких результатів. Отже, участь дітей не передбачає відразу повне передання відповідальності представникам підростаючого покоління. Це має відбуватися поступово, відповідно до готовності взяти відповідальність за власні дії, рішення. Інакше кажучи, всі форми участі, у т. ч. й пасивна, збагачують набуті нею уміння, що стає основою для ухвалення продуктивних рішень у майбутньому.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що процес формування готовності до участі в житті суспільства має такі етапи: 1) інформування дитини про сутність і форми участі; 2) формування ціннісного ставлення до участі; 3) виконання разових громадських доручень; розвиток умінь висловлюватися, аргументувати власні погляди; 4) вироблення умінь аналізувати, оцінювати власну діяльність і робити відповідні корективи; 5) розвиток умінь прогнозувати й планувати участь на засадах партнерства; 6) вироблення вмінь працювати в команді, розвиток ефективної комунікації, ведення переговорів, компромісного ухвалення рішень тощо; 7) реалізація організаторських і виконавчих здібностей у різних програмах, проектах.

Формуючи готовність дитини до участі в житті суспільства й ухваленні рішень, потрібно дотримуватися загальних правил: участь дітей має відповідати їхньому віку й зрілості; у процесі участі неприпустимі дискримінація (за віком, статтю, культурною належністю тощо),

маніпулювання; участь має бути добровільною, тому дитина може відмовитися від участі на будь-якому етапі; процес участі має ґрунтуватись на об'єктивності, чесності, повазі один до одного; участь має сприяти особистісному розвитку кожної дитини.

Важливо залучати дитину до участі на різних рівнях: особистісному, сім'ї, загальноосвітнього чи позашкільного навчального закладу, дитячого громадського об'єднання, місцевому (рівень громади, міста, району міста, села), районному, обласному, регіональному, державному, міжнародному. Це дасть змогу послідовно і цілеспрямовано формувати у юних громадян готовність до участі.

Особистісний рівень участі передбачає прагнення дитини бути відкритою і чесною, поважати себе й інших; вивчати права дітей, щоб поділитися знаннями з іншими; формувати уміння щодо обстоювання і захисту прав дитини; розвивати власні творчі здібності (писати вірші, пісні, створювати малюнки, складати розповіді на тему участі).

Участь дітей на рівні сім'ї характеризується вмінням спільно вести домашні справи і ухвалювати рішення щодо дозвілля; розповідати членам сім'ї про права дитини; заохочувати батьків, братів/сестер до участі в заходах, що організовуються і проводяться в загальноосвітньому чи позашкільному навчальному закладі, дитячому громадському об'єднанні тощо.

Участь на рівні загальноосвітнього навчального закладу дає змогу дитині виконувати соціально значущі ролі, здійснювати учнівське самоврядування, підтримувати і представляти діяльність дитячих об'єднань на педагогічній раді, організувати консультаційну службу, що працюватиме методом «рівний–рівному»; проводити різні заходи на тему прав дитини; обмінюватися знаннями з іншими учнями щодо значення участі, її форм; організувати заходи спільно із соціальним педагогом ЗНЗ тощо.

Участь на місцевому рівні (на рівні громади, міста, району міста, села) дає змогу дитині стати активним учасником громадського життя, проявити соціальну ініціативність й активну громадську позицію шляхом: створення дитячого громадського об'єднання; інформування населення про діяльність такого об'єднання; організації дискусій дітей і дорослих щодо партнерської взаємодії представників різних поколінь, дотримання прав підростаючих особистостей; організації і проведення різних міських заходів.

Участь на рівні дитячого громадського об'єднання – це: створення нових груп дітей, залучення до діяльності об'єднання нових членів; заохочення дисципліни і толерантного ставлення до членів дитячого об'єднання, а особливо до дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, дітей-інвалідів; організація різних заходів; використання методів й інструментів участі дітей для зміцнення колективу дитячого об'єднання; організація заходів, під час яких діти мають можливість обмінюватися думками, обговорювати актуальні для них питання; святкування міжнародного дня прав дітей (20 листопада); активна участь організацій у Дні спільних дій в інтересах дітей (27 вересня) тощо.

Участь дітей на рівні району, області – це відвідування районних семінарів, круглих столів на тему прав дитини; обговорення проблем участі з представниками дитячих об'єднань інших населених пунктів; відвідування з метою обміну досвідом інших дитячих об'єднань; участь у районних, обласних акціях, інформаційних компаніях; розповсюдження соціальної реклами; організація дитячо-юнацьких дорадчих рад при органах виконавчої влади та місцевого самоврядування; проведення спільних заходів з представниками державних організацій тощо.

Діти можуть залучатися до *участі на державному рівні* через: участь у всеукраїнських дебатах, форумах, акціях; проведення соціологічних досліджень; організацію дитячого громадського руху, дорадчих органів при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Уповноваженому Президента України з прав дитини; створення асоціацій тощо.

Участь дітей на міжнародному рівні здійснюється через міжнародні акції, проекти; пошук і налагодження контакту з дитячими об'єднаннями з інших країн світу для обміну досвідом, реалізації спільних ініціатив, зустрічей, інших заходів; представлення інтересів дітей України на сесіях ООН, в інших міжнародних організаціях, що діють в інтересах дітей відповідно до Конвенції ООН про права дитини тощо.

Залучення дітей до участі на рівнях громади, міста, району, області неможливе без впровадження міжсекторного і міжвідомчого галузевого наукового підходу, що передбачає координацію спільних зусиль між владою, державними структурами, громадськими організаціями, представниками бізнесу з метою створення для підростаючих особистостей майданчиків для соціальної практики.

Соціальна практика – це діяльність, в якій виявляється соціальна ініціативність учнівської молоді, що передбачає набуття умінь суб'єктної самореалізації, накопичення певного досвіду управлінської діяльності, розвиток уміння вирізняти соціально важливі проблеми, надавати допомогу тим, хто її потребує, по можливості допомагати фахівцям соціальної сфери, моделювати соціально цінні стратегії своєї життєдіяльності.

Партнерами педагогічних працівників у процесі організації соціальної практики підростаючих особистостей є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, відділи у справах сім'ї та молоді, молодіжні виконкоми міських рад, освітні заклади, лікувально-профілактичні установи, неурядові організації, ЗМІ.

У сучасному медіапросторі особливого значення набуває зв'язок із ЗМІ: запрошення журналістів на різні заходи, публікації в пресі, Інтернеті, створення молодіжних ЗМІ, розміщення статей, інших матеріалів про права дітей, їхню участь у житті громади в міських ЗМІ; виступи на місцевому радіо і телебаченням з актуальних проблем життя дітей та молоді тощо.

Співпрацюючи зі ЗМІ, юні громадяни не лише розвивають соціально-комунікативну громадянську компетентність, що полягає у вмінні писати статті, виступати на радіо, телебаченні з питань прояву соціальної ініціативності, а й інформаційно-дослідницьку компетентність, а саме: розуміння значення ЗМІ у громадянському суспільстві, знання про способи отримання інформації й використання в громадянських інтересах; уміння критично мислити [1, с. 262].

Відтак активізація формування готовності до участі в житті суспільства, прояву соціальної ініціативності підростаючої особистості пов'язана із розвитком партнерства різних суб'єктів громадянського життя. Отже, позитивні зміни в соціальному розвитку особистості, громади і суспільства загалом відбуваються у результаті реалізації громадянської активності, що виявляється у спільній діяльності різних соціальних інститутів. Саме розвиток такої співпраці формує соціальний капітал місцевої громади [1, с. 246–249].

Життя засвідчує: право на участь на практиці реалізувати найважче, оскільки для цього необхідні соціальні та політичні зміни, принципово інше ставлення та реагування дорослих на дитину, справжнє визнання її творчого потенціалу. Світова історія доводить, що дитячу ініціативність можуть експлуатувати, розглядати як ресурс для досягнення ідеологічних цілей. У такому разі, навіть якщо дитяча активність декларується, проголошується, найчастіше вона – ілюзія, результат «гри в демократію» [3, с. 185].

Отже, важливо не лише збільшити кількість форм участі дітей, а й забезпечити усвідомлену, змістовно збагачену участь, бо лише така активність вчить дітей бути толерантними і демократично мислячими громадянами, брати на себе все більше відповідальності за справи людини, громади, сім'ї, держави. Адже участь – це засіб впливу і змін, вияв небайдужості до долі держави, людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицька П. В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку : монографія / П. В. Вербицька. – К. : Генеза, 2009. – 384 с.
2. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія / Т. В. Кравченко. – К. : Фенікс, 2009. – 416 с.
3. Права дитини: сучасний досвід та інновації : зб. інформ. і метод. матеріалів / авт.-упор.: Г. Лактіонова, О. Калібаба, Т. Цюман та ін. – К. : Либідь, 2005. – 256 с.
4. Савченко С. В. Суб'єктність личности в контексте социально-педагогического подхода / С. В. Савченко // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2005. – № 3. – С. 9–12.
5. Циба В. Т. Соціологія особистості : системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : навч. посіб. / В. Т. Циба. – К. : МАУП, 2000. – 152 с.
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис : пер. с англ. / Э. Эриксон. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
7. Hart R. Children's participation. Joseph Rowntree Foundation. / R. Hart York, 1991.